

GAZİANTEP GELENEKSEL KADIN BAŞLIKLARINDAN ÖRNEKLER VE BAZI ÖNERİLER

Dr. Yüksel ŞAHİN*

Gaziantep geleneksel kadın başlıklarına yer vereceğimiz bu bildiriye, Kargamış-Çiftlik Köyü, Oğuzeli- Dokuzyol Köyü, Nizip, (Mizar) Yağmuralan Köyü, Dereköyleri, Arslanlı ve Adaklı Köyü, Yavuzeli Sarılar Köyü, Merkez, Merkez Bedirkent Köyü, Araban-Elif Beldesi'nde 1997 yılında yapılan alan araştırmalarından elde edilen verilerden yararlanılacaktır. Bildirimize esas olan verilerden yola çıkılarak, müzecilik için yeni olan bir yaklaşıma bu kez Gaziantep için değinilecektir.

Bilindiği gibi geleneksel giyim kuşamla ilgili pek çok araştırma, geleneksel olarak tanımlanan giyim anlayışının çok çeşitli nedenlere bağlı olarak belirlendiğine değinir. Bunlar arasında; kültür, doğal çevre, iklim, ekonomik yapı, yaş, cinsiyet, moda, iş, meslek, din- mezhepler ile tarikatlar, gelenek- görenek, sağlık, göç, kültürel değişim gibi nedenler öncelikle belirlenmiştir. Sürür'e göre giyim, giyenin sosyal durumunu, yaşını, kişilik ve karakterini, ekonomik durumunu ve toplumdaki yerini belirlediği gibi, bireysel, toplumsal ya da ulusal özellikler gösteren bir olgudur. Buna göre, coğrafi konum, tarihi, sosyo- ekonomik koşullar ve o toplumun yaşam biçimi, yaşamın içindeki tüm aşamalara ilişkin özellikler giyim kavramının oluşumundaki önemli sebeplerdir (Sürür, 1983: 7). Gelenek sözcüğü, moda olandan farklı olarak, yüzyıllar boyunca temel hatlarda değişmeme yönünde bir tavrı barındırmaktadır. Maddî kültür öğeleri arasında yer alan giyim ve baş düzenlemeleri kültürümüzü anlamamızda ve algılamamızda doğrudan yardımcı olan kültürel miras örnekleri olarak belirlenebilirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi geleneksel giyim anlayışı öylesine gelişmiş değildir ve farklılaşan yaşam biçimlerinde değişime uğraması kaçınılmazdır.

Yeni Dünya düzeninin oluşturduğu ticari ağlar, savaşlar, küreselleşme, iletişim vb. nedenlerle hızla yabancılaşma sorunu yaşanan günümüzde, kültürümüze gereksinim duyduğumuz bilinmektedir. Bu nedenle geleneksel giyimler hakkında yapılan araştırmalar önem taşımaktadır. Ancak yapılan pek çok araştırma ve yayının geniş kitleler tarafından takip edildiği söylenememektedir. Bunun yanı sıra geleneksel giyimin kullanıldığı ve onayladığımız pek çok uygulama, tanıtım çalışmaları yanlış tanınmaya zemin hazırlamaktadır.

Yine bazı yayınlarda geleneksel giyim anlayışı oldukça genel hatlarla verilmektedir. Sözelimi, Gaziantep kadın giyimlerini kısaca özetleyen bir yayında konu, aşağıdaki gibi yer almaktadır; "*Gül şeftali yemeni, oyma mekikli yün çorap, şalvar (diz donu), gömlek, döşlük, fermana, üçetek, poşu, gümüş taç, gümüş kemer, gümüş bilezik, gümüş şekkiye, saç bağı (kordon uçları gümüşlü), alınlık (altın)*". Çok kısa olarak tanımlanan bu giysi parçaları ve başlık malzemeleri bölgede görülmektedir. Yine aynı yayında, gelin başlığını ise şöyle tanımlamaktadır; *Türkmen gelinleri başlarına oyalı yemeni sararlar. Bunların ön tarafları*

* Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, Antalya

eski hocaların sarıklarında olduğu gibi kat kattır. Bu katların her biri bir seneyi gösterir. Bir gelinin çemberinde kaç tane kat varsa o katlardan gelinin kaç senelik evli olduğu anlaşılır (Saraç,1971). Anadolu kadın giyimleri hakkında yapılan kimi yayınlarda, motiflerin, renklerin, malzemelerin sembolik anlamları, yazarları tarafından yorumlanabilmektedir. Biz bu tür bir tespit yapamadığımız çalışmamızda, Gaziantep geleneksel kadın başlıklarını doğrudan kaynak kişi anlatımlarıyla aktarmaya çalışacağız.

Gaziantep geleneksel kadın başlıklarında, Barak köyleri olarak bilinen Yazı köyleri ile Dereköyü ve kenttekiler arasında bazı farklılıklar görülmektedir. Güzelbey'in de üçe ayırdığı Gaziantep folklorundaki belirlenen kadın başlıkları şöyledir (Güzelbey 1983; 5).

Gaziantep geleneksel kadın başlıklarında, saçların ve başın süslenmesi için kullanılan aksesuarlar gelin teli, cıncık, erbe, kaytan, maşallah, şar, telkari, gümüş tepelik, pişpişi, puşpuşu, frengi, götüngü, ilmeçer, ilmeçek, çeşitli fesler, eğri fes, terlik, kofî, kablak, dolak, Ahmediye poşu, Altuniye poşu, sırmalı poşu, kesrivan poşu ve yağlıklar, gümüş altın takılar olan şekke, çalma, kor ve mevsimine göre canlı çiçeklerin yanı sıra ipek kozasından yapma çiçekler ve plastik çiçeklerdir. Gaziantep kadın başlarında kullanılan bu süsleme malzemelerinin yanı sıra baş düzeninde saç tuvaletine ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Örneğin saç yağıyla saçlara biçimlendirmenin geçmişte yaygın bir uygulama olduğu, sadece gelinlerin değil ve genç kızların da saçlarının yağlandığı bildirilmiştir.

Barak- Yazı Köylerinde genç kız ve kadın giyiminde başlıklar ve baş düzenlemeleri kadının toplum içindeki yerini belirtmektedir. Pek çok yöremizde olduğu gibi Gaziantep'te de evlilik önemli bir olgudur ve bu geleneksel başlıklar ile baş düzenlenmesinde önem taşımaktadır. Bu nedenle biz çalışmamızda daha çok gelin başları üzerinde duracağız.

Bir Barak gelinin başı şu şekilde hazırlanmaktadır. Gelinin saçları iki veya daha fazla sayıda örülür ve şakaklardan zülûf bırakılır. Enseden saçlara takılan, ucu püsküllü kaytan ipli "Erbe" adı verilen saç bağı, kalça hizasına kadar uzun olur. "Erbe", siyah ipekliden kaytan ve ucunda iki- üç tane pek- top püskülü olan saç bağıdır. Bir çeşit evlilik simgesi olan Erbe'yi, kadınlar evliliklerinde yaklaşık on yıl takar. Barak gelin başında saçlar uzun olur. Gelin başı düzenlenirken belik örülen saçlar açılır ve önlere zülûf yapılır. Erbenin takıldığı arkadaki saçlar iki belik örgü halindedir (K.K.: Muhittin Tiryakioğlu, Hacı Muhtar Karakuş). Gelin saçı, yanakta çene hizasında kesilir ve buna zülûf anlamına gelen, güste veya perçin adı verilir. Gelin başı hazırlamadan bir gün önce akşamdan yanaklardan çıkarılan iki zülûf, karanfil yağı, krom yağıyla veya gülyaağıyla ıslatılır. Yöresel söyleyişle, "kıvrıtılan" gelin teli, ön beliklere, zülûflere sarılır. Saç böylece gelin teliyle kıvrık şekil alır. Saçın daha iyi biçim alması için zülûfler önden arkaya çapraz yapıp, arkada yazmaya sıkıştırılır ve böylece yatılır. Sabah kalkınca zülûflerin tane tane, kıvrıldığı görülür. Alında perçem kesilir. Saçlara biçim verilmesi işleminin, günümüzde kuaförlere yaptırılan ayrıcalıklı "gelin başı"ndan, içerik açısından fazla bir farkı olmadığı söylenebilmektedir.

Gelin başı, gelinin baba evinden çıkacağı sabah düzenlenir. Öncelikle saçların üzerine Ahmediye adı verilen poşu örtülür. Poşu üçgen katlanır, iki ucu önden çevrilir, yanaklardan içeri kıvrılır. Poşunun üzerine gelin kızın baş çevresinin ölçüsü alındıktan sonra, 15- 20 cm. yüksekliğinde karton yerleştirilir. Silindir biçimli kartonun tepe kısmı dikilerek birleştirilir ve alın kısmı yassılaştırılarak, arkası - önü birbirine dikilir. Alın kısmına Altuniye poşu, boş kalan kısımlarına ise yukarıya doğru pembe, yeşil, sarı yağlıklar bağlanır. Ortadan ikiye katlanan Altuniye poşu bürülür ve alın kısmında arkadan öne ve tekrar arkaya döndürülerek bağlanır, kaymaması için iğneyle dikilir. Altuniyenin üstüne üç adet yazma ve beyaz pullu,

alının ortasına gelecek şekilde arkadan bağlanır ve uçları başın iki kenarından tozakların arasından öne sarkıtılır. Poşunun uçları enseden sarkıtılır. Öndeki zülüfler, yanlardan arkaya kazan kulpu şeklinde kıvrılarak arkada Altuniye poşunun arasından geçirilerek tepeden sarkıtılır. Bu başta gerekirse kartonun boş kalan kısımlarına, uçları renkli düz renkte yazmalar, pullu yağlıklar da kullanılır. En tepedeki oluklara kokulu sedef çiçeği, garip çiçeği, aşık çiçeği ile boyanmış kaz tüyünden tozaklar yerleştirilir. Orta kısmına da gül yerleştirilir. Bu çiçekler taze olabildiği gibi, naylon da olabilir. Naylon çiçek, kaynak kişi anlatımlarına göre, yeni bir malzemedir (Leyli YILMAZ, İsmihan YILMAZ). Dokuzyol Köyünde kartonlu başa “kürek başı” adı verilmektedir.

Çiçek ve tozakların arasına çeşit çeşit renkli pembe, yeşil sarı, yağlıklar dolandırılır ve böylece kartonun arkada açık kalan kısmı kapatılır. Kartona bağlanan yağlıkların uçları çiçek ve tozakların arasından geçirilerek öne doğru sarkıtılır. Kartonun içine sokulan, çiçek ve tozakların düşmemesi için kartonun ağzı tekrar dikilir. Çiçekler kartonun ortasına da konulabilir. En üstte arkadan tekrar bir tülbent sarılır ve uçları tozakların arasından öne atılır. Bu işleme yörede “gelinin çıtkısı vuruldu” denilir. Çıtkı adı verilen renkli yağlıklarla düzenlenen bu başa yörede “çıtkı” da denilmektedir (Şahin, Altuntaş, Kahveci , 2000; 12). Çıtkının uçları da kartonun iki yanından ön doğru atılır ve üzerine zülüfle tel dolandırılır. Önde sarkan zülüfler, yağlığın üzerinden dolandırılarak, Ahmediye poşunun altına sokulur ve uçları arkadan sarkıtılır. Çıtkının üzerine atılan ve “pullu şeş” adı verilen beyaz pul oyalı tülbent, duvak işlevi görmektedir. Pullu şeş, kürek başın tepesindeki çiçekler açıkta kalacak şekilde alından dolandırılarak arkadan bağlanır ve kartonun üstüne dikilir. Beyaz tülbente yörede Markizet adı verilmektedir. Zülüf düzenleme bazen duvaktan sonra da aynı şekilde yapılabilir. Duvak “çıtkı”nın üzerinden yüzü örterek arkadan bağlanır (K.K.: İsmihan Tiryaki, Meral Tiryaki). Pullu şeş arkaya atıldığında önde poşu görünür. Gelin kız yüzünü gelin gittiği evde açar. Gelin bu başıyla akşama kadar durur, gerdekten sonra bu baş kullanılmaz.

Kaynak kişiler, kürek başı adı da verilen bu baş düzeninde, eskiden varlıklı kişilerin Altuniye poşunun altına, bir beze dikili Gazi altınları bağladıklarını, yanaklara “şekke” adı verilen “Gazi” altınlı yanaklıkları ve poşunun üstünde “çalma” adı verilen takıyı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre varlıklı olanlar şekke, üç fişekli hamaylı, durumu iyi olmayanlar ise gümüş çalma ve gümüş hamaylı tercih etmektedirler. Kaynak kişi Naciye Yılmaz, bundan kırk yıl önce Barak köylerinde kısa şekke kullanıldığını ve gümüş tepelik olmadığını belirtmiştir (K.K.: Naciye Yılmaz). Yılmaz’ın anlattığı çalma ve şekke kullanımı, diğer bir kaynak kişi Muhittin Tiryakioğlu’na göre Baraklarda bir özentidir. Aslında şekke ve çalma daha çok ve muhakkak Dereköylerinde ve yerli halkın ikamet ettiği yerlerde kullanılan takılardır. Yine kaynak kişinin bildirdiğine göre; “...Baraklar, çok önceden yanaklarda gümüşten şekke kullanır, altın gümüş takı takarlardı. Cumhuriyet altınlarını bir çapıta dikip boyunlarına takar ve Altuniye poşunun üzerine de çalma kullanırlardı. Ayrıca bir beze dikili on beş- yirmi gazi altını, poşunun üzerine alın kısmına, “çalma” yı da poşunun üzerine yine alına takarlardı. Muska takan da olurdu. Barak köylerinde ki çalma ve şekkeye ve diğer altın takılara olan özentisi daha çok varlıklı ailelerin kızlarında görülürdü.” (K.K.: Muhittin Tiryakioğlu).

Barak yerleşimi olan Kargamış- Çiftlik Köyü’nde de yine “gelin teli” kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde bükülen gelin teli hemen tüm yörede yaygın kullanımı olan bir süs malzemesidir. Gelin hazırlanırken, yanaklarında zülüf bırakılır, alında kekül kesilir, gözlerine sürme çekilir. Gelin olduktan sonra güsteler çıkartılır ve Ahmediye Poşu üzerine Altuniye Poşu bağlanır. Sarı renkli Ahmediye poşunun uçları çene altından biraz gevşetilerek kullanılır. Bu kısma yörede yağlık adı verilen pul oyalı beyaz örtü bağlanır. Altuniye poşunun

tepe kısmına mevsimlik çiçekler günlük yaşamda da kullanılır. Boyunda altın takılar vardır. Evlendikten bir yıl sonraya kadar gelin kız bu saçını ve başını yapmaya devam eder. Altuniye poşuyu on- on beş gün kullandıktan sonra çıkartır ve alın kısmına yağlık bağlanır. Zülüflerini de belik şeklinde kullanır. Oğuzeli, Dokuzyol Köyü'nde de, kızlar evlendikten sonra gözlerine sürme çeker, alna Ahmediye poşu ve üstüne beyaz yağlık bağlanır. Zülüflerini yine kıvratarak, kazan kulpu gibi çevirip, başın arkasına dolandırır. Genç gelin doğum (uşak) yapana kadar bu saçını bir sene kullanır. Sonra zülüflerini belik yapar ve yine her gün süslenir, çiçeğini takar. Yeni evli kadın 10- 15 gün Altuniye poşu bağlar ve alına yağlık dolandırır, “keçik” yapar, çiçek takar.

Yörede yeni evli gelinlere takılan altınlar ekonomik durum göstergesidir. Ekonomik durumu iyi olanların Gazi altını, Mahmudiye altını, kaytana dizili yirmi adet altını olduğu, durumu uygun olmayanların ise on – on iki adet kaytana dizili altın taktıkları ifade edilmiştir. Yeni evli gelinler bu takılarını bir süre takınır, özel günlere giderken muhakkak kullanırlardı.

Barak köylerinde evli olan kadın günlük giyimde başına Ahmediye, onun üzerine Altuniye poşu ve onun üzerine de beyaz yağlık bağlar ve saçına da “erbe” takar. Yeni evli Barak gelini arkasına püsküllü “erbe” takmayı çocuk sahibi olup ta biraz daha geçene kadar yaklaşık on yıl kullanır. Önde iki zülüfünü çıkarır, kazan kulpu gibi yaparak arkada çapraz yapar ve Altuniye poşunun arasına sokarak kullanır. Saçın uçları arkadan tepede sarkar. Altuniyesi yoksa onun yerine yağlık (renkli yazma) takar. Bu başın adı bölgede “gelin başı”dır. Evlendiğinde yöresel deyişle “zülüf sokar”. Genç kızlar ise Ezo Gelinin saçını yaparlar, zülüf sokmazlardı (K.K.: Muhittin Tiryakioğlu, Hacı Muhtar Karakuş).

Yeni gelinler günlük yaşamda Ahmediye poşuyu “keçik” bağlar. Keçik; yörede kullanılan bir bağlama türünün adıdır. Buna göre poşu üçgen katlanır. Sağ ucu tersine arkadan dolandırılır ve sol öne getirilir. Öbür ucuyla dolandırıp iki yanından sağ yanda bağlanır. “Barak keçigi” adı verilen baş düzenine, yörede özellikle saçların kazan kulpu gibi kıvrılması Ezo Gelin’in kendisine ait bir tasarım olduğu için “Ezo Gelin Başı” adı verilmektedir. Yörede çok sevilen ve kendisine yaptığı bakımından övgü ile söz edilen bir kişilik olan, “Ezo Gelin”, başını Altuniye poşu ile bağlar ve zülüflerini arkadan geçirerek şekillendirmiş. Altuniye poşunun altına Ahmediye kullanır, arkadan alnın önüne getirdiği poşuyu, önden çapraz yaparak arkada bağlar ve çiçeğini sağ tarafa sokarmış. Zülüflerini arkada çapraz yapar uçlarını Altuniyeden çıkarır, kaynak kişi ifadelerine göre “topak topak” “küste”sini çıkararak kullanmış. Anlatımlara göre “Ezo Gelin” saç bakımını yıllarca devam ettirmiştir.

Genç kızlar doğrudan saçlarının üzerine Ahmediye poşu ve şal yağlık, orta yaşlı kadınlar dirhemiye, merkeziye poşu, gelir seviyesi yüksek olanlar ise altuniye poşuyu kullanırlar. Altuniye poşu katlanıp alna getirilir arkadan çapraz bağlanıp, alından tekrar arkaya döndürülür ve yanlara sokulur. Yanlardan güzelleşmek için “güste” çıkartılır ve altta kalan Ahmediye poşu boyundan açılarak gevşetilir. Boyna yağlık bağlanır. Pullu şeş ya a renkli yağlıklar, katlanıp kıvrılıp gerdanlık gibi boyna bağlanır. Altuniyenin üzerine çiçek takılır, zülüfler kıvrılır.

Barak köylerinde orta yaşlı kadınlar bir poşunun üzerine Altuniye bağlarlar. Anlatımlara göre, eskiden kadınlar Altuniye poşusuz düğüne gitmezdi. Barak köylerinde poşu adı verilen Ahmediye, merkeziye, dirhemiye, şal yağlıklar kullanılır. Orta yaşın üzerindeki kadınlar ise poşu bağladıktan sonra alınlarına yağlık bağlarlar. Buna baş yağlığı adı verilir. Keçik, hanım keçigi, erville biçiminde bağlanan poşunun üstüne gurbet, sedef, gül, karanfil

gibi çiçekler ve boyanmış tozaklar sıkıştırılır. Bu çiçeklerin baş ağrısına ve nazara iyi geldiğine inanılır. Bir başka baş bağlama şekline ise ceviz yaprağı adı verilir.

Dokuzyol Köyünde ve diğer Barak yerleşimlerinde alınlarının açık olması ayıplanan yaşlı kadınlar Ahmediye poşuyu, üçgen katlayarak sağ parçasını enseye atar, sol parçasını geriye bükerek, enseyi dolanır sağ parçayı öne getirip sol parçayı geriden alıp başın sağ yanında birbirine çaprazlayıp önden geçirip sol tarafta düğüm atarak, keçik bağlama yaparlar. Keçik her zaman yapılır ancak yaşlı kadınlar çiçek takmaz. Hanım keçiği denilen baş bağlamada ise, her tür yazmadan eşarpın uçları ensede çevrilir uçları tepede, solda tarafta bağlanır (K.K.: Leyli Yılmaz, İsmihan Yılmaz, Naciye Yılmaz). Kaynak kişi Muhittin Tiryakioğlu'nun bildirdiğine göre Barak köylerinde “dövün” kullanımını eskiden çok yaygındır (K.K.: Muhittin Tiryakioğlu, Hacı Muhtar Karakuş).

Gaziantep'te özellik gösteren bir diğer bölge ise Dereköyleri olarak adlandırılan yerleşimdir. Dereköylerinde gelinin saçları arkada üç belik örgü olur ve gümüş ya da altından yapılan kaytan adı verilen takı bu örgülere takılır. Floş ipele ya da kesilmiş saçların örülmesi ile yapılan kaytanların uç kısımları frengi adı verilen gümüş takılarla süslenir. Frengi 1.5- 2 cm uzunluğunda oluklu bir takıdır. Dokuzlu olduğunda üç arkada, üç sağda ve üç solda bırakılır. Onsekizli olduğunda altılı olarak ayrılır. Başa nakışsız ve tepesi sivri olmayan terlik giyilir. Dereköylerinde varlıklı aileler, Suriye'den geldiği söylenen kalıplı deri üzerine gümüş sim telle işlenmiş Suri fes kullanırlar. Kor adı verilen, kumaşa dikili on beş yirmi altını olan takı, alın kısmına bağlanır. Kor'un ortasında “pişpişi” adı verilen gümüş takı bulunur. Yanaklarda ağız hizasında züluf kesilir ayrıca şakaklarda iki belik kıvrılarak bırakılır. Şakaklarda yörede ellilik adı verilen (eskiden nikel kuruşlar kırk para iken bu gümüş paralar elli para değerinde olduğu için) bir kuruşluk gümüş paraların gümüş tellerle birbirine bağlı olduğu Şekke adındaki yanak süsleri kullanılır. Şekke terliğin üzerine bağlanır. Bunlar halay oyunu sırasında her sıçrayışta ahenkli ses çıkartırlar (Güzelbey 1983; 5). Dereköylerinde kullanılan şekke, Barak köylerindeki daha uzun olur. Terliğin üzerinden, enseden öne doğru üç adet sarı, kırmızı, yeşil renklerde “şar” (yazma), bir ipele başı saracak şekilde bağlanır. Alın üzerine bir kumaş parçası katlanarak konulur ve şarların öndeki uzun kısmı bu kumaş parçasının üzerinden arkaya çevrilir. Düşmemesi için pullu şaş ile bağlanır. Üzerine çalma takılır. Gümüş bronz penezden yapılan ortada ve iki uçta kancaları olan takı aynı zamanda hem başlığı çevreler hem de başı. Başlığın iki yanına sedef, garip, gül, ötüriye gibi çiçekler takılır. Renkli şarların uçları arkadan sırta kadar sarkar. Bu gelin başında kumaşlarla adeta topuz yapılır ve buna yörede “atmalı gelin başı” adını alır. Gelin bu haliyle evden çıkarken, başının üzerine birbirine eklenmiş iki büyük beyaz yazma örtülür. Böylelikle yazmanın biri önden, diğeri arkadan sarkar. Bu durumda yazmanın tepesi sivri ve dik durur. Dik durması için, içine bir bez konulur. Duvağın üzerine tekrar alından arkaya doğru beyaz pullu şaş bağlanır ve üzerine tekrar çalma ve şekke takılır. Gelin evden çıkarken başına çiçekler ve tozak takılarak çıkartılır. Dereköylerinde gelin başına günlük giyimde etrafına “kesriven poşu” dolandırılmış taç takar. Bu poşu kahverengi zemin üzerine sırmalı dokumaları olan bir kumaştır. Dereköylerinde gelin kızlar gelin olduktan sonra şekke ve çalmayı birkaç ay kullanırlar. Tacın önünde tepelikten alna sarkan “ılmeçek” adı verilen boncuklu gümüş takı kullanılır.

Evli kadınların şekkenin kenarlarına çocuk sayılarına göre altın dikerler. Maddi durumu iyi olmayanlar altın yerine altının 1/10 olan Gazi ve penez takarlar. Çocuğu olmayanlar veya bekar kızlar hiçbir şey takmazlar. Taç adı verilen başlık ise üzerinde gümüş tepelik olan festir. Fesin üzerine çeşitli renklerde baş örtüsü bağlanır. Tacın kenarına penez, dikili olan şerit bağlanır. Şakak kısımlarında şekke süsler vardır (Altuntaş, Şahin, Kahveci,

1997: 10). Dere köylerinde genç kızlar on beş yaşına gelince fes giyerler. Saçlar fesin altında on – yirmi adet örgü yapılır. Kaytan ipinden yapılan püsküllü saç bağı kullanılır. Saçlar birbirine bir iple bağlanır. Genç kızlar saçlarına örtü örtmezler. Başın, gelin olduktan sonra örtülmesi, “başının bağlandığını” belirten bir simge niteliği taşımaktadır.

Araban İlçesi Elif Beldesinde gelin başı yapılırken saçlar, iki belik örülür ve bunlara altın kaytan takılır yanaklarda ise zülûf bırakılır. Alna ve yanlara beşer altın, ortasında puşpuşu adı verilen gümüş süslü kor bağlanır. Başta renkli bir çember çene altından bağlanır ve köfi adı verilen fes giydirilir. Yanaklıklarda “ayın”, adı verilen on adet gazi altını olan ve şakaklardan çene hizasına kadar sarkan takı kullanılır. Alna şal yağlık üzerine sırmalı poşu bağlanır. Poşunun uçları enseden sarkar ve bunun üzerine telkari adı verilen bir takı kullanılır. Telkari çalmaya benzer bir takı olup fesin tepe kısmındaki gümüş tepelikle birlikte kullanılır. Hepsinin üzerine dolak adı verilen beyaz etrafı püsküllü bir örtü bağlanır. Gelin evden çıkarken birkaç renkte birbirine dikilmiş çemberle örtülü olarak çıkar. Bu çemberin üzerinden alna dolanan çember şakakta fiyonk yapılır. Bunların arasına çiçek sıkıştırılır. Günlük olarak, gelin başına uç kısımları simle örülmüş beyaz dolak örter ve alın kısmına renkli yazma bağlar (K.K.: Fatma Fıstıkçı).

Yavuzeli Sarılar Köyü’nde yine alında gazi altınlı “kor” kullanılır. Saçlar serbest bırakılır, aralarına gümüş kaytan takılarak süslenir. Başa konulan fes, arkaya doğru meyilli yerleştirildiğinden “eğri fes” adını alır. Üzerinde ise “kablak” tepelik bulunur. Alın kısmına “şarpa” bağlanır. Tepeliğin kenarlarından sarkan gümüşler şarpanın üzerine dökülür. Ayrıca ucu kancalı maşallah adı verilen mercan taşlı gümüş takılar da fesin etrafına takılır. Altuniye poşuyu varlıklı aileler kullanır. Başa taç giydirilir. Gelin evden çıkarken, yüzünü kapatan beyaz keten başa atılır ve renkli şifonlar önden arkaya bağlanarak horoz tüyünden yapılan tozak, mevsimlik çiçekler başın iki yanına sıkıştırılır. Gelin olduktan sonra ise başına dört bir köşesi işli keten bağlanır. “Keten uç”lar, ya önde serbest bırakılır ya da arkada çapraz yapılarak bağlanır. Alın kısmına altuniye poşu bağlanır, saçlar önde zülûf bırakılır ve arkada belik örgü gümüş kaytanla kullanılır. Evli kadınlar saçlarını tek belik örgü yaparlar. Sarılar köyünde de genç kızlar yine saçlarını üç belik örüp, uçlarına kaytan takarlar. Annelerinin fesini veya tacını giyerler. Başlarına uçları arkadan sarkan, yeşil kırmızı ipek şifon bağlarlar (K.K.: Ali Küçük, Nuriye Dönmez).

Gaziantep Merkez Bedirkent’te ise gelin kızın kekili, zülûfü kesilir ve üç belik saç, arkada kaytanla örülür. İki tarafına bir miktar saç bırakılır. Başına alın kısmı işli düz fese benzeyen terlik giydirilir. Alnına, yanlara sade “gor” adı verilen gazi altın bağlanır. Gelin kızın, yirmi beş- otuz beş altın dizili çapıtı olur. Üç dört adet sarı, pembe, yeşil, beyaz renklere “kağıt yazması” katlanıp arkadan öne doğru atılır, enseye doğru kaymaması için alından bağlanır. Bir başka yazma dört kat yapılarak alnın üzerine yerleştirilir, öne sarkık durumdaki yazmalar geriye çevrilerek bir başka kağıt yazma ile alından arkaya doğru bağlanır. Çulluk, horoz tavuk tüyünden hazırlanan tozaklar ve çiçekler iki yana yerleştirilir. Alna çalma takılır. Gazili gümüş alınlık altta kalır, şekkeler iki yana takılır. Duvak kağıt yazmasından yapılır. Öne gelen yazma beyaz, arkaya gelen yeşil, pembe veya kırmızı olur. İki yazma üst üste konulup iki ucu sivri biçimde dikilip köşeleri açık bırakılır. Tozak açıkta bırakılacak ve beyaz yazma öne gelecek şekilde başa yerleştirilir. Gelin, üç gün bu başla gelenleri karşılar. Daha sonra evli kadın başına, fes üzerine gümüş taç dikilir. Alında Gazi altınları kullanır ve sırmalı poşu üzerine çalma takılır. Başa boncuklu ya da pullu şeş takılır. Şeş, üçgen katlanıp önde baş örtüsü gibi bağlanır. Sağ yan, sol yanağa, sol yan sağ yanağa sıkıştırılır. Tacın tepesinden çene altından dönen gümüş ilmeçer, pullu şeşin düşmemesini sağlar. Yeni evli kadın ucu Gazili gümüş gerdanlık, boynuna ortası Mahmudiyeli Gazi altın

ve fesin arkasında yine ucu Gazili “götürüngü” adı verilen gümüş takılar takar. Kolyesinde eğer varlıklaysa yirmi beş- otuz- kırk tane Gazi altın olur. Bu başı, baba evine çağrılınca kadar takar. Eve çağrılınca, kızın babası “kaytan” saç başına, “frenği”sini takar. Her belige üçer üçer frenği takılır. Böylece frenği takılı dokuz dal kaytan olur. Her dalın uzunluğu 20 – 25 cm olur. Omuzlarına deve boncuğu ve nazara karşı iğde dalı dikilir. Gelin olduktan sonra çalmalı başlıkla ipek zubunlarını giyinir (K.K.: Elif Duru).

Gaziantep- Merkez’de düğün günü gelin başında, al ve yeşil örtü olur. Al - yeşil kullanımı, sözlü kültüre de yansıyan; “Gelinin alı, yeşili birbirine karıştı”, “Alı, yeşili üstüne örtülsün”, “Gelinin alı, yeşili solmadı” gibi deyimler Gaziantep’te bilinen örneklerdir. Kaynak kişi anlatımına göre eskiden gelin giderken kullanılan kırmızı yeşil duvakların üzerine ince kumaşlar ve hamamda kullanılan mezer adı verilen ipek dokuma peştamal örtülmekteydi. Neredeyse gelinin önünü göremeyecek hale getiren bu örtüler gelinin görünmesini de imkansız kılardı (K.K: Akten Köylüoğlu). Gelin başında saçlarda hotozlu düzenleme görüldüğü ve bunun Dereköylerinde görülen atmalı gelin başına benzediği ancak bunun şehir merkezinde saçla yapıldığı anlatılmıştır. Eskiden görülen bu saç tuvaletinde gelinin başına gümüş ince tel takılırdı. Saç kimi zaman tel ile birlikte örülür veya tel sağ ve sol taraftan bol miktarda bırakılır, mevsimine göre taze çiçek bulunamaz ise gelin başında ipek kozasından yapılan çiçekler tercih edilirdi. Çiçekler, evli kadınlarda yanağa doğru dul kadınlarda baş aşağı yeni gelinlerde çiçek kısımları yukarı gelecek şekilde kullanılırdı. Gaziantep’te evlendikten sonra gelin on beş gün köşkte oturur ve oğlan evinden kendisine gelen hediye giysileri giyinerek geleni gidene karşılardı. Gelin eve geldikten sonra marifetli kadınlar devamlı olarak gelinin başını değişik biçimlerde düzenlerlerdi. Örgüsünü, değişik hotozlarlarını yaparlar, saçına çiçeğini değişik takar, kurdele bağlarlardı. Kıyafetine göre ipek kozalarla yapılmış, sıрма sarılmış taç gibi aksesuarlarla gelini on beş gün süresince her gün süslerlerdi. Daha sonra ise günlük giyimde başa bağlanan yazmanın içinden saçları örgülü görünürdü. Gündelik yaşamda yemeğin içine saç gitmemesi için başını tepeden bağlardı bu uygulama günümüzde de devam etmektedir.

Günlük yaşamda hamam geleneğinde yeri olan bir uygulama ise, saçın suyunu alması için boncuklu tülbent kullanılmasıdır. Kaynak kişi anlatımına göre Merkez’de eskiden bir de oyalı yazmalarla süslenme vardır. Çok değişik iğne oyaları saçın arasına örgüler yapılır saçın üzerine bağlanır. Alın kısmına ipek kozasından yapılan işlemeler alından yüze doğru sarkıtılır. Loğusalıkta ise pembe ve mavi yazma kullanılır. Buna göre kadın geçmişte erkek çocuk doğurmuşsa mavi, kız çocuk doğurmuşsa pembe bağlar.

Kaynak kişi, kendi çocukluğunda çok şık bayanların yünü kumaşa sararak bir kalınlık elde edip, öne taradıkları saçın içine bu yünü yerleştirdiklerini ve saçları geriye çevirip önde bir topuz yaptıklarını anlatmıştır. Varlıklı aileler titrek elmaslar veya son derece güzel işlemleri olan fildişi, gümüş tarak kullanarak bu hotozlarını süslemişlerdir. Gaziantep’te baş bağlama bekar kızlarda genç evlilerde, evli kadınlarda farklı biçimlerde görülmektedir. Bekar kızlar ve yeni evliler saçlarını ince ince örürler. Genç kızlar günlük olarak başlarına kenarları oyalı veya işlemeli başörtüsü bağlarlar. Kadınlar başlarına örttüikleri örtüler bağlanmış şekline göre köylü keçiği veya hanım keçiği adını alır. Keçikte bağlanan yazmanın uçları duluk üzerine sarkıtılır. Hanım keçiği ise arkadan bağlanır (Güzelbey 1983; 5). Hanım keçiğinde üçgen katlanan örtü başa örtüldükten sonra sağ ve sol uçlar ensede çaprazlanıp alın kısmında düğümlenerek kullanılır.

Gaziantep'te 45- 50 yaşın üzerinde kadınlarda bir süsleme türü olan “dövün” dikkat çekmektedir. Çeneye, boyna, göğüslere, el ve ayaklara yapılan ceren adı verilen çiçek desenler tercih edilir. Dövünle birlikte eskiden kullanılan hızmanın geçerliliği kalmamıştır.

ÖNERİLER:

Kısaca farklı kadın başlıklarına, gelin başı örneğinden yola çıkarak değindiğimiz Gaziantep kadın başlıkları günümüzde değişen malzemelerle ve azalarak kullanılmaktadır. Bu, herkesin bildiği nedenlere bağlı gelişen, doğal ve karşı konulmaz bir durum olarak kabul edilebilir.

Maddi kültürle ilgili pek çok öneride “o'nun” değerli olduğu düşünceyi göz önünde bulundurulmaktadır. Daha çok folklor araştırmacıları arasında bir tartışma konusu olan bu durum, folklorun işlevsel yönünün de olduğu görüşüyle farklı bir açılım sergilemektedir. Doğanç'a göre, bu durumda bir eserin kökeninin merakı yerine işlevi önem kazanmaktadır. Sözelimi giysilerin işlevi ve bunları uygulayanlar ile arasındaki bağ nedir. Bu kez malzemenin nerde ve ne zaman ortaya çıktığından çok, işlevselliği o kültür içindeki yeri ve görevi araştırılmaya değer görülmektedir (Doğanç, 1982: 6). Kültürel gelişmede ise, kültür nesnesinin aslının “nasıl” olduğunun bilinmesi kadar “neden” böyle olduğunun bilinmesi de önem taşımaktadır (Sürür, 1983: 5). Bu yaklaşımlar, ele aldığımız konunun çok yönlü araştırılmasında, farklı yaklaşımların da olması gerektiği düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunabilmektedir. Sonuçta araştırma yöntemi ya da yaklaşımlar ne olursa olsun karşı karşıya olduğumuz durum, böylesine kendine özgü ve güvenli, zengin ve farklı kadın başlıklarının son uygulayıcılarından sonra unutulacak olmalarıdır.

Maddi kültür öğelerinin korunmasına yönelik ilk akla gelen fikir, müzeler oluşturulması ve toplanan malzemelerin buralarda sergilenmesidir. Ancak günümüzde artık çocuklar, genç nesil, çok değişik yaş ve eğitim dilimindeki insanlar farklı bir anlatım diline gereksinim duymaktalar.

Gaziantep geleneksel kadın başlıkları örneğinde önerilerimizden birisi, tespit edilen baş düzenleri ve başlıkların, üç boyutlu animasyon olarak hazırlanması ve çağdaş müze tasarımlarında “video art” kapsamında gösterime sunulmasıdır. Bu animasyon filmler, bireysel olarak izlenebileceği gibi müzelerde artık var olan multimedya salonlarında gösterime girebilirler.

Bu yaklaşım, ülkemiz için farklı bir bakış açısını da geliştirecektir. Bunu müzecilik ve sanatın birlikteliği olarak yorumlamak sanırım çok ta yanlış olmayacaktır. “Müzelik eserin ya da konunun” animasyonla canlandırılması ve merakla izlenebilir hale getirilmesi, önerinin ancak çok iyi tasarlanması ve çağdaş bir anlayışla ele alınmasıyla mümkün olabilecektir. Müze böylece, modern sanat galerilerindeki gibi bir gelişime de açık davranmış olarak yenilenmiş olacaktır.

Animasyonların kurguları konusunda birkaç fikir geliştirmek mümkün olabilir. Bunlar ya bir öykü üzerinden senaryolaştırılabilirler ya da doğrudan belgesel niteliği taşıyabilirler. Olanaklar doğrutusunda farklı eğitim ve yaş gruplarına göre her iki şekilde de hazırlanabilirler. Farklı anlatımlarda hazırlanabilecek olan “Stopmotion” çizgi filmlerde kullanılan teknikte, her bir karede görülen tüm parçaların özel bir hamurla adeta heykeli hazırlanmakta ve bunların her bir hareketi fotoğraflanmaktadır. Fotoğraflanan hareketler senaryoya göre kurgulanmaktadır. “Stopmotion” tekniğinde hareket verilen karakterler son

derece sevimli ifadeleri, bakış ve mimikleriyle bize kültürlerini anlatabileceklerdir. “Stopmotion” tekniğinin yanı sıra “3D Animation- Üç boyutlu canlandırma” ile bilgisayarda modelleme yapılması artık sadece televizyonda değil sinemada da ileri seviyede kullanılmaktadır. Bu nedenle geniş kitleler üzerinde etkili olabilen bu teknikler, belki bölgenin kendine has karakterlerinin, sözgelimi Ezo Gelin’in yaşatılmasına da katkıda bulunabilecek ve başka karakterlerin de keşfine olanak sağlayacaktır.

Bu çalışmaların sergilenmesi de on – on beş günlük değişimlerle olmalıdır. Sadece animasyonlar değil, heykelimsi hamurcukların zaman zaman sergilenmesi de mümkün olmalıdır. Stopmotion filmlerin gerçekleştirme aşamalarının çekimleri yapılmalı, bunun için yapılan çalışan heykeltıraş, grafik tasarımcıları, sanat yönetmeni, araştırmacılar, animatörler çalışmanın her aşamasında tespit edilmelidir. Bu arka plan çalışmalar hem müzenin kendisinde sergilenmeli ve gösterime girmeli hem de tanıtım için yurtiçi ve yurt dışında Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, İtalyanca hazırlanarak etkili olabilecek yayın organlarına gönderilmelidir. Müzenin sergileme ve gösterimlerle ilgili etkinlikleri yine yurt içi ve yurt dışı aktif bir duyuru sistemiyle gri yayınlar ve İnternet aracılığıyla çok çeşitli kitlelere ulaştırılabilmelidir.

Müzedede ayrıca, hamurdan yapılan maddi kültür ögesi giysi parçalarının orijinal örnekleri de yer almalı ve karşılaştırma yapılmasına olanak tanınmalıdır. Bu, çocuklar için çok eğitici ve geliştirici bir yaklaşım olacaktır.

İkinci öneri ise birinci öneriyi destekleyecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Gaziantep geleneksel kadın başlıkları çalışmamızda kaynak kişilerin anlatımlarıyla özel bir kişilik olarak belirlenen Ezo Gelin; sevgi, aşk, onur, gurur, güzellik, memleket sevgisi, özlemi ve sabırla özdeşleşmiş ve yörede efsaneleşmiştir (Taydaş, 2006; www.turkuler.com). Kaynak kişilerin hayranlıkla anlattığı Ezo Gelin’in kendisine gösterdiği özenin yanı sıra becerikliliği, görgüsü, kendisine olan saygının da gelişmesine neden olmuştur. 1999 yılında mezarının Suriye’den taşınması nedeniyle Oğuzeli Dokuzyol Köyünde “Ezo Gelin Barak Müzesi”nin temeli de atılmıştır (Hürriyet, 25. 09.1999). Önerimiz Ezo Gelin’in işlendiği sinema filmlerinin gösterilmesi ayrıca film afişleri, piyango bileti, kibrit kutuları, çok çeşitli Ezo Gelin çorba reklamları gibi her tür grafik tasarım ürününün sergilenmesi ve “Ezo Gelin Arşivi”nin oluşturulmasıdır. Geleneksel Türk kadınının simgesi olan Ezo Gelin, bu grafik çalışmalarda aslında yöresel başlığıyla ilgisi olmayan bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu nedenle Ezo Gelin’in dillere destan güzelliği ve baş düzeni kaynak kişilerin anlatımlarına başvurularak tanımlanmalı ve bu tanımlanan sıfatıyla “portre” ressamlarına resmi yaptırılmalıdır. Ayrıca, Ezo Gelin örneğinde yörede beliren kadın karakterlerin yanı sıra, kadın başlıkları ve giyim biçimlerini anlatan kaynak kişilerle yapılmış sözlü tarih çalışmaları da kısa belgeseller, video- gösterimler halinde yine müzedede meraklılarıyla buluşmalıdır. Bu yaklaşımla Gaziantep efsaneleri, öykülerinin de değerlendirilmesi önerilmektedir (Battal, 1983; 12). Yukarıda belirtilen öneriler, “Ezo Gelin Barak Müzesi” gibi güzel bir girişimde de değerlendirilebilir.

Kültürümüzü yaşatmak için, küreselleşmeye rağmen kültürünü yaşatabilen dünya ülkelerinin neler yaptıklarını takip edebilmeli ve hiç kuşkusuz kıyaslanmayacak derecede zengin kültürümüzü yeni teknoloji ve tekniklerden yararlanarak unutulmaya yüz tutmaktan kurtarmalıyız. Burada yer alan öneriler, dayanağını tarihsiz toplumların sonradan yaratılan kültürlerinden ve bunlardan türeyen insan dışı karakterleri üzerinden değil, binlerce yıllık bir kültürün sağlam köklerinden almaktadır.

KAYNAKLAR

ALTUNTAŞ, Y., Yüksel ŞAHİN, M. KAHVECİ (1997); Gaziantep Halk Oyunları Kıyafetleri Teknik Çizimleri, Kültür Bakanlığı- HAGEM,

BATTAL, Tülay (1983), Gaziantep'ten Efsaneler, Öyküler, Pireli Dergisi, Sayı: 230, Yıl: 20, Kasım.

DOĞANÇ, Ayhan (1982), Folklorla İşlevsel Yaklaşım", Türk Folkloru, Sayı: 34, Mayıs.

GÜZELBEY, Cemil Cahit (1983), "Gaziantep Halk Oyunlarında Kullanılan Geysiler", Türk Folkloru, Sayı: 46.

Kültür Bakanlığı, HAGEM- İhtisas Arşivi, 1997.

SARAÇ, Yılmaz (1971), "Gaziantep Folkloru Üzerine", Folklor Dergisi, TFK Yayınları, Yıl: 3, Sayı: 29- 30.

SÜRÜR, Ayten (1983), Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri, Ak Yayınları, Türk Süsleme Sanatları Serisi: 7, İstanbul.

TÜRKOĞLU, Sabahattin (1983), "Güneydoğu Anadolu'daki Bazı Halk Kıyafetlerinin Kaynağı", II. MTFKB, V. Cilt- Maddi Kültür, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ank.

TOLLUOĞLU, Funda (1983); "Anadolu Kadınında Saç Süsleri ve Şekilleri", Türk Folkloru, Sayı: 42, Ocak, s. 20.

WEB SİTELERİ

www.chickenrun.com.

www.stopmotion.com.

TAYDAŞ, Nihat (11.06.2006), "Ezo Gelin", www.turkuler.com/thm/ezo.asp.

GAZETE KUPÜRLERİ

Anadolu Ajansı, (24.09.1999), "Ezo Gelin Köyünde Toprağa Verildi",

Hürriyet Gazetesi; (26. 09. 1999), "Ezo'lardan Barak Duası",

Sabah (1.08.1999), "Ezo Gelin Suriye'den Geliyor".

KAYNAK KİŞİLER

Kaynak kişi görüşmeleri 1997 yılında yapılmıştır.

Akten Köylüoğlu, 58, okur- yazar, Gaziantep- Merkez.

Ali Duru, 72, Muhtar, okur yazar, Gaziantep Merkez- Bedirkent.

Ali Küçük, 60, okur yazar değil,

Elif Duru, 49, okur- yazar değil, Bedirkent, Gaziantep Merkez- Bedirkent Köyü.

Fatma Fıstıkçı, 47, okur- yazar, Araban İlçesi- Elif Beldesi.

Hacı Muhtar Karakuş, 61, okur- yazar, Nizip- Yağmuralan Köyü.
İsmihan Tiryaki, 55, okur- yazar değil, Kargamış- Çiftlik Köyü
İsmihan YILMAZ; 48, okur- yazar değil, Oğuzeli- Dokuzyol Köyü.
Leyli YILMAZ, 65, Evli, okur- yazar değil, Oğuzeli Dokuzyol Köyü.
Meral Tiryaki, 80, okur- yazar değil. Kargamış- Çiftlik Köyü.
Muhittin Tiryakioğlu, 80, okur- yazar, Nizip- Adaklı.
Naciye Yılmaz, 65, okur- yazar değil, Oğuzeli- Dokuzyol Köyü.
Nuriye Dönemz, 60, okur- yazar değil, Yavuzeli- Sarılar Köyü.